

Artikelen

Vakbeweging en organisatiegraad van werknemers

Jo van Cruchten en Rob Kuijpers

Het ledenbestand van de vakbeweging vergrijsst. In 2006 zijn zes op de tien vakbondsleden 45 jaar of ouder. De toename van het aantal oudere en de afname van het aantal jongere vakbondsleden doet zich zowel bij mannen als vrouwen voor. Het aantal vrouwelijke vakbondsleden blijft stijgen; in de afgelopen twintig jaar is hun aantal zelfs meer dan verdubbeld. Desondanks vormen ze in 2006 minder dan een derde van het ledenbestand. In 2004 was minder dan een kwart van de werknemers lid van een vakbond. De organisatiegraad is in de loop der jaren fors teruggelopen. In de periode 1950–1980 lag hij boven de 35 procent. Tussen de bedrijfstakken bestaan grote verschillen in organisatiegraad. Bij de overheid is de organisatiegraad hoog en in de handel en zakelijke dienstverlening laag.

1. Inleiding

De Statistiek van de Vakbeweging is een van de oudste statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Het CBS publiceert al vanaf 1901 over leden van vakverenigingen. De vakbeweging heeft zich over de hele wereld verbreid. Er bestaan echter tal van onderling verschillende soorten vakverenigingen. Om deze te beschrijven is hun historische oorsprong van belang en zou ook rekening moeten worden gehouden met de ontwikkeling van de vakbeweging in verschillende (industriële) landen. Vakverenigingen zijn niet los te zien van de omgeving waarin zij zijn ontstaan. De omgeving bepaalt in belangrijke mate hoe de vakverenigingen zich opstellen en welke ruimte zij hebben om zich te ontplooiën.

In Harmsen en Reinalda (1986) wordt een uitvoerige beschrijving gegeven van de ontwikkeling van de vakbeweging in Nederland. De eerste Nederlandse vakverenigingen kwamen voort uit de sfeer van het ambacht. De spoorwegstaking van 1903 wordt algemeen beschouwd als het keerpunt. Toen kwam de organisatorische ontwikkeling van het Nederlandse vakbondswezen op gang en ontstond de sociale bewustwording van de arbeiders. De staking leidde ertoe dat een aantal socialistische verenigingen nauwer met elkaar gingen samenwerken. Dit resulteerde in 1906 in de oprichting van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV). In 1909 werd het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) opgericht, een organisatie waarvan aanvankelijk protestanten en katholieken deel uitmaken. De katholieken gaven er echter de voorkeur aan eigen organisaties op te richten en zo ontstond in 1909 het Bureau voor de Rooms-Katholieke Vakorganisatie, de voorloper van de NKV.

Bij de verdere ontwikkeling van de vakbonden speelde de verzuiling een grote rol. Er ontstonden socialistische, christelijke en katholieke vakbonden, die een nauwe band onderhielden met politieke partijen. Na de Tweede Wereldoorlog kregen de vakbonden en de overkoepelende vakcentrales meer invloed. Zij gingen deelnemen aan het sociaaleconomisch overleg. In latere jaren vormde de verzuiling ook steeds minder een belemmering voor de samenwerking tussen de drie vakcentrales. Op 1 januari 1976 kwam er een federatie tot stand tussen NVV en NKV en ontstond de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV) waarin beleidsvoorbereiding en besluitvorming verband waren gecoördineerd. De federatie groeide uit tot een volledige fusie tussen NVV en NKV door fusies van de afzonderlijke NVV- en NKV-bonden binnen dezelfde bedrijfstakken (Akkermans, 1999).

In ruime zin was een vakvereniging een vorm van samenwerking die arbeiders instellen om hun arbeidsgerelateerde belangen te verdedigen. De vakbeweging heeft zich, vooral na de Tweede Wereldoorlog, sterk ontwikkeld en houdt zich naast arbeidsgerelateerde kwesties ook bezig met sociale en politieke problemen. Desondanks is het behartigen van de economische belangen van de werknemers de centrale functie van de vakbeweging gebleven. In deze zin is een vakvereniging of vakbond 'een vereniging van werknemers, welke zich geheel of ten dele tot doel stelt de economische en sociale belangen van de werknemers te behartigen, speciaal betreffende de arbeidsvoorwaarden'.

De vakbeweging is uitgegroeid tot een algemeen aanvaard instituut dat invloed uitoefent op het beleid van de overheid. Deze invloed wordt niet alleen bepaald door de macht van de vakbonden, maar ook door economische en politieke factoren. De invloed van de werknemersorganisaties wordt veelal beschouwd als afhankelijk van de organisatiegraad. En deze staat de laatste jaren regelmatig ter discussie. De organisatiegraad, het aandeel van de werknemers dat zich bij een vakvereniging heeft aangesloten, daalt al jaren en bedraagt op dit moment slecht 24 procent. Toch geldt een door de vakbonden afgesloten cao voor alle werknemers.

Over de rol van de vakbonden op de arbeidsmarkt is veel, vaak buitenlandse, literatuur beschikbaar. Daarin wordt onder andere gekeken naar de invloed van de vakbonden, en de samenhang met de organisatiegraad, op de werkgelegenheid en de beroepsbevolking. Een ander onderzoeksaspect is de vakbondsinvloed op arbeidsomstandigheden en -voorwaarden, bijvoorbeeld de loonhoogte per bedrijfstak, en het uitbreken van stakingen. Ook is onderzoek gedaan naar schommelingen in het vakbondsledenbestand.

en mogelijke samenhang met bijvoorbeeld geslacht, dienstverband en 'het lidmaatschap zelf'. De laatste jaren neemt het aantal vakbondsleden af en is behoud van het ledenbestand een van de moeilijkste opgaven voor elk vakbondsbestuur.

Het artikel is als volgt opgebouwd. In paragraaf 2 worden de ledenaantallen van de vakbonden naar een aantal kenmerken gepresenteerd. Paragraaf 3 geeft beknopt de belangrijkste definities en operationalisering. Paragraaf 4 behandelt de samenstelling van de organisatiegraad. Paragraaf 5 bevat enkele slotopmerkingen en wordt gevolgd door een paragraaf met een toelichting op de gegevensverzameling en gebruikte begrippen.

2. Ledenaantallen vakbonden

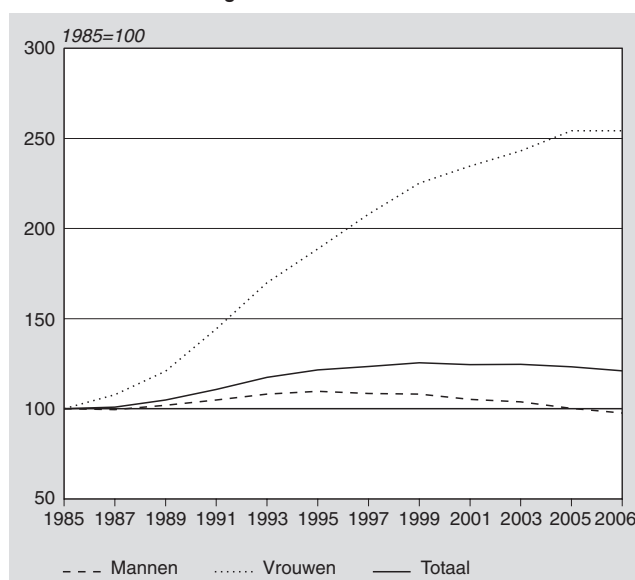
Eind maart 2006 waren bijna 1,9 miljoen mensen lid van een vakbond. Het aantal vakbondsleden is tussen maart 2005 en maart 2006 met bijna 33 duizend gedaald. Deze daling is geheel toe te schrijven aan de mannen; het aantal vrouwelijke leden is zelfs licht gestegen. Lid van een vakvereniging kunnen mensen in loondienst zijn, maar ook mensen die niet meer of nog niet werken. Ook vakbondsleden die niet in Nederland wonen (zoals ambassadepersoneel en militairen) zijn meegeteld.¹⁾

2.1 Toename vrouwelijke leden

Sinds 1995 is het aantal vrouwelijke vakbondsleden met 35 procent gestegen, terwijl het aantal mannelijke leden met 11 procent is gedaald. Over een langere periode bezien is deze ontwikkeling nog sterker. In de afgelopen twintig jaar is het aantal vrouwelijke vakbondsleden meer dan verdubbeld. Het aantal steeg van 230 duizend in 1985 naar 585 duizend in 2006. De sterke groei van het aantal vrouwelijke vakbondsleden is te verklaren uit de sterk gestegen arbeidsdeelname van vrouwen. In de periode 1985–2005 is het aantal vrouwen dat tot de beroepsbevolking behoorde met 90 procent toegenomen, terwijl in dezelfde periode het aantal mannen dat tot de beroepsbevolking wordt gerekend met 16 procent is gestegen.

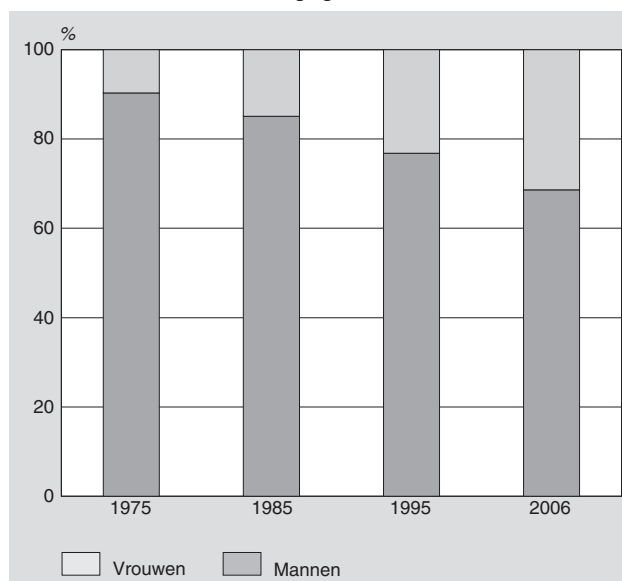
Ondanks de sterke stijging van het aantal vrouwelijke leden bedraagt hun aandeel in het ledenbestand in 2006 nog

1. Vakbondsleden naar geslacht

geen 32 procent. Het aandeel vrouwen in het ledenbestand van de vakbeweging is tussen 1995 en 2006 met 8 procentpunt toegenomen en ten opzichte van 1975 met bijna 22 procentpunt.

2. Aandeel vrouwen in vakbeweging

Staat 1
Leden van vakverenigingen naar leeftijd en geslacht, 31 maart

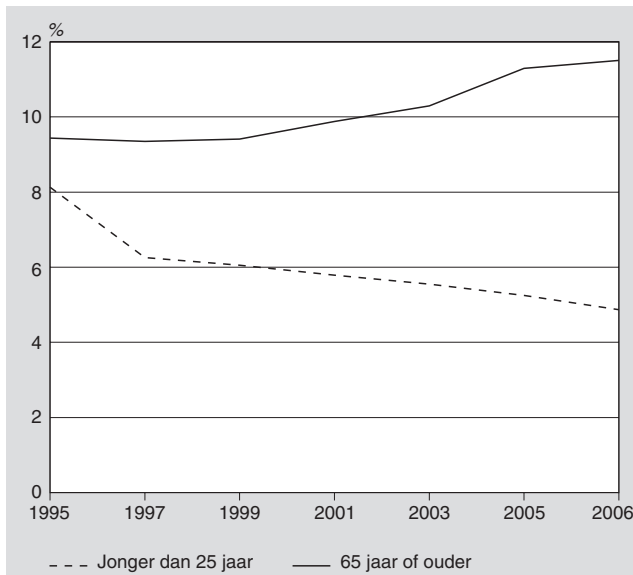
	2001			2005			2006		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
	x 1 000								
Totaal	1 379	540	1 919	1 314	585	1 899	1 281	585	1 866
Leeftijd									
24 jaar of jonger	72	39	111	60	39	100	56	35	91
25–64 jaar	1 141	478	1 618	1 068	516	1 585	1 040	520	1 561
w.v.									
25–44 jaar	.	.	.	428	272	700	398	264	662
45–64 jaar	.	.	.	641	244	885	642	257	899
65 jaar of ouder	166	24	190	186	29	215	185	30	215

2.2 Minder jongeren lid van vakbond

Jonge werknemers laten de vakbeweging veelal links liggen, waardoor het ledenbestand van de vakbonden steeds verder vergrijsd. Ook hier is sprake van een al langer durende ontwikkeling. Dat jongeren geen lid worden, kan onder andere te maken hebben met de opstelling van de vakbeweging zelf. Door de vergrijzing van het ledenbestand gaat een belangrijk deel van de aandacht uit naar de belangen van ouderen. Jongeren kunnen daardoor het idee hebben dat de vakbeweging weinig oog heeft voor hun specifieke belangen. Dat er minder jongeren lid zijn van een vakbond kan ook komen doordat ze later toetreden tot de arbeidsmarkt of doordat jongeren met een kleinere (of tijdelijke) baan het belang van lidmaatschap van een vakbond laag inschatten.

In maart 2006 waren 91 duizend vakbondsleden jonger dan 25 jaar en 215 duizend ouder dan 65 jaar. Sinds 1995 is het aantal jongeren met meer dan 40 procent gedaald en is het aantal 65-plussers die lid zijn van een vakvereniging met bijna 22 procent gestegen.

3. Aandeel jongeren en ouderen in vakbeweging

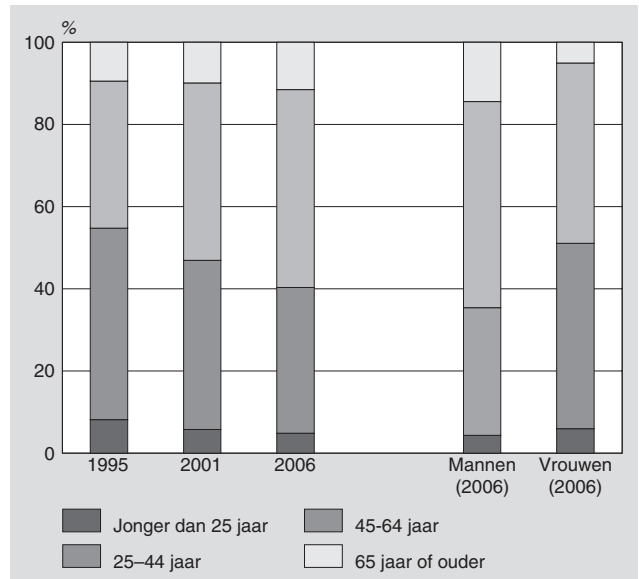

De afname van het aantal jongeren onder de vakbondsleden en de toename van het aantal ouderen is zowel bij de mannen als bij de vrouwen zichtbaar. Het aantal jongeren bij de mannen is tussen 1995 en 2006 bijna gehalveerd. Waren er in 1995 nog 108 duizend jonge mannen lid van een vakvereniging, in 2006 is dit gedaald tot 56 duizend. In deze periode is het aantal jongeren onder de vrouwelijke vakbondsleden met een vijfde afgenomen tot 35 duizend.

In 2006 was 40 procent van de vakbondsleden jonger dan 45 jaar. Naar verhouding zijn meer vrouwen beneden 45 jaar vakbondslid dan mannen. Onder de mannen is het aantal 45-plussers 65 procent en onder de vrouwen 49 procent. Het aantal vakbondsleden in de leeftijdsgroep 25-44 jaar is sinds 1995 met 211 duizend afgenomen, een daling van bijna een kwart. Daarentegen is het aantal vakbondsleden van 45 jaar en ouder sinds 1995 met 31 procent toegenomen.

Daarmee gaat de vergrijzing van de vakbonden met rasse schreden voort. In 2006 waren er ruim 1,1 miljoen vakbondsleden van 45 jaar en ouder.

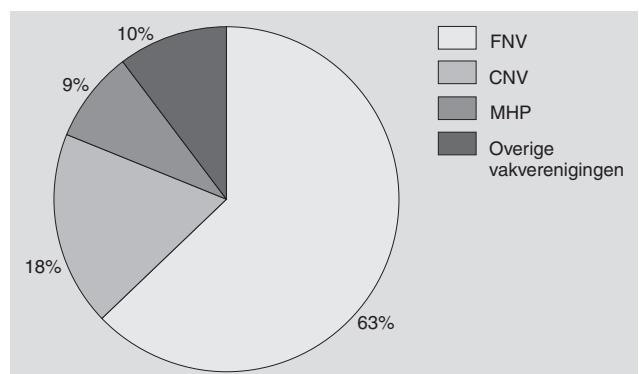
4. Vakbondsleden naar leeftijd en geslacht

2.3 Meeste vakbondsleden aangesloten bij een vakcentrale

In 2006 zijn negen van de tien vakbondsleden lid van een bond die aangesloten is bij één van de drie grote vakcentrales: FNV (Federatie Nederlandse Vakbeweging), CNV (Christelijk Nationaal Vakverbond) of MHP (Vakcentrale voor middengroepen en hoger personeel). De FNV is veruit de grootste vakcentrale met bijna 1,2 miljoen leden. Het CNV en de MHP zijn veel kleiner met respectievelijk 342 duizend en 161 duizend leden.²⁾ Daarnaast zijn 192 duizend mensen lid van een vakbond die niet is aangesloten bij een (overkoepelende) vakcentrale, de zogenaamde categorale vakbonden.

5. Vakbondsleden naar vakcentrale, 2006

Vakbonden zijn opgericht om de belangen van de werknemers zo goed mogelijk te behartigen; zowel de gezamenlijke belangen, zoals het afsluiten van cao's, als de individuele belangen van de vakbondsleden, zoals juridische advisering bij arbeidsconflicten. Vakbonden werken onderling

steeds meer samen of sluiten zich aan bij een bestaande vakcentrale om efficiency-redenen (schaalvergroting) of om hun positie binnen bedrijven te versterken bij onderhandelingen met werkgevers (machtsconcentratie). De vakcentrales regelen de hoofdzaken, bepalen het algemeen beleid en vertegenwoordigen de werknemersorganisaties in overlegstructuren die richting geven aan het sociaaleconomisch beleid in Nederland. Op nationaal niveau gebeurt dit bijvoorbeeld in de SER (Sociaal-Economische Raad) en de Stichting van de Arbeid.³⁾

De aantallen vakbondsleden voor 2006 zijn gebaseerd op 140 vakbonden; 15 van de waargenomen bonden zijn aangesloten bij vakcentrale FNV¹⁾, 12 bij vakcentrale CNV, 57 bij vakcentrale MHP en 56 bonden zijn categoriaal. Van oudsher kenmerkt de vakbeweging zich door organisatie naar bedrijfstak: de afzonderlijke bonden bevatten en vertegenwoordigen werknemers uit een bepaalde industrietaak (bedrijfsbonden). Daarnaast bestaan er vakverenigingen die hoofdzakelijk werknemers vertegenwoordigen die tot een bepaalde beroepscategorie behoren (beroepsbonden). De vorming van deze, zogenaamd horizontaal georganiseerde, beroepsbonden is ontstaan uit de gedachte dat zij specifieke belangen hebben, die niet of onvoldoende door bedrijfsbonden kunnen worden behartigd. Veel van de bedrijfsbonden zijn aangesloten bij de vakcentrales FNV en CNV, zoals vakverenigingen in de bouw, horeca, industrie en dienstverlening. Van de horizontaal georganiseerde vakbonden zijn er veel aangesloten bij MHP, de vakcentrale voor middengroepen en hoger personeel, of zijn categoriaal. Categoriele vakverenigingen zijn bijvoorbeeld de Nederlandse Vereniging van Pedagogogen en Onderwijskundigen, de Bond voor Kadasterpersoneel, de Bond voor medewerkers in het Notariaat en de Vakbond Personeel Loodswezen. In het algemeen hebben de bedrijfsbonden veel leden en zijn de beroepsbonden (veel) kleiner.

Staat 2
Vakbondsleden en vakbonden naar vakcentrale, 2006

	Vakbondsleden		Vakbonden	
	x 1 000	%	abs.	%
Totaal	1 866	100	140	100
Vakcentrale				
FNV ¹⁾	1 171	63	15	11
CNV	342	18	12	9
MHP	161	9	57	41
Overige vakverenigingen	192	10	56	40

¹⁾ Exclusief FNV Vrouwenbond en de twee verenigingen die ZZP'ers (zelfstandigen zonder personeel) organiseren.

3. Waarneming vakbondsleden en berekening organisatiegraad

Aan de hand van de organisatiegraad, het percentage vakbondsleden onder de werknemers, wordt vastgesteld hoe groot de aanhang van de vakbeweging onder de werknemers is. De organisatiegraad is echter niet af te leiden uit de door de vakbonden verstrekte gegevens. Het CBS vraagt de vakbonden hoeveel contributie betalende leden hun organisatie telde op 31 maart, uitgesplitst naar geslacht en een leeftijdsindeling. Er wordt niet gevraagd of de leden

wel of niet werkzaam zijn, omdat de vakbonden deze informatie niet in hun ledenadministratie hebben opgenomen. De ledenaantallen die de vakbonden verstrekken, kunnen betrekking hebben op personen in loondienst, maar ook op niet meer of nog niet werkzame personen, werklozen, gepensioneerden, personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering en dergelijke. Ook de vakbondsleden die niet in Nederland wonen (zoals ambassadepersoneel en militairen) worden door de vakbonden meegeteld. Daardoor zijn deze gegevens niet geschikt om de organisatiegraad te bepalen. De Enquête Beroepsbevolking (EBB) bevat zowel gegevens over lidmaatschap van een vakbond als over de arbeidspositie. Daarom is de EBB de bron voor de uitkomsten over de organisatiegraad.

De vakbonden worden door de overheid erkend als enige wettelijke vertegenwoordigers van de werknemers en de centrale functie van de vakbeweging is de behartiging van de belangen van de werknemers. Om deze reden is de organisatiegraad bepaald voor het aantal werknemers jonger dan 65 jaar, en dan alleen van die werknemers met betaald werk voor tenminste twaalf uur per week. De grens van twaalf uur sluit aan op de definitie van werkzame beroepsbevolking. Het aantal vakbondsleden jonger dan 65 jaar en werkzaam als werknemer voor twaalf uur of meer per week bedroeg in 2004 ruim 84 procent van alle vakbondsleden jonger dan 65 jaar.

Staat 3
Leden van vakverenigingen, Structuurenquête en Enquête Beroepsbevolking

	2001	2003	2004	2005	2006
	x 1 000				
<i>Structuurenquête</i>					
Totaal	1 919	1 921	.	1 899	1 866
Leeftijd vakbondsleden					
15-64 jaar	1 729	1 723	.	1 684	1 651
65 jaar of ouder	190	198	.	215	215
<i>Enquête Beroepsbevolking</i>					
Totaal	1 963	1 968	1 984	.	.
Leeftijd vakbondsleden					
15-64 jaar	1 782	1 768	1 769	.	.
w.v.					
werkzaam	1 568	1 533	1 524	.	.
w.o.					
werknemers	1 563	1 529	1 520	.	.
w.o.					
voor 12 uur of					
meer per week	1 538	1 503	1 492	.	.
niet werkzaam	214	234	245	.	.
65 jaar of ouder	181	201	215	.	.

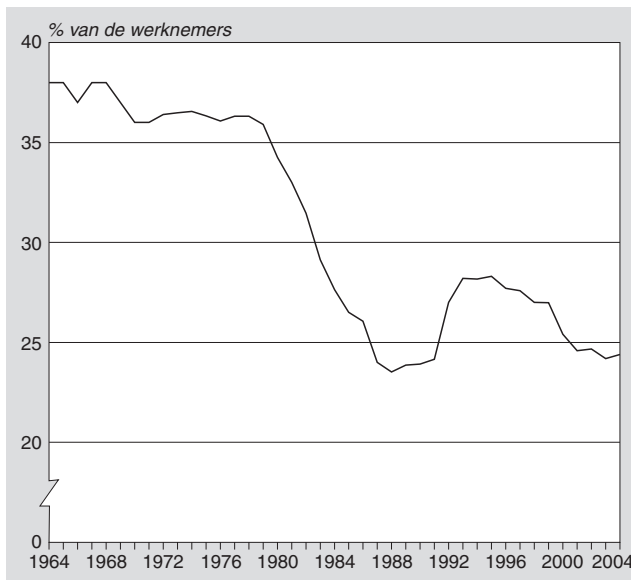
In 2004 is geen Structuurenquête onder vakverenigingen gehouden. In 2005 bevatte de EBB geen vragen over vakbondslidmaatschap. In 2006 zijn deze vragen weer wel gesteld, maar de jaarcijfers 2006 van de EBB waren bij het samenstellen van dit artikel nog niet beschikbaar. De uitkomsten over de organisatiegraad lopen daardoor tot en met 2004. De informatie uit de EBB kent een groot aantal achtergrondkenmerken, zoals: geslacht, herkomstgroepering, leeftijd, opleidingsniveau, beroepsniveau, positie op de arbeidsmarkt, arbeidsduur, arbeidsrelatie, werktijden, bedrijfstak, bedrijfsgrootte en woonprovincie. De EBB-uitkomsten wijken iets af van die van de Structuurenquête,

onder meer omdat de EBB een steekproefonderzoek is waarvan de uitkomsten een marge hebben en omdat de EBB zich beperkt tot personen die in Nederland wonen.

4. De organisatiegraad

De organisatiegraad van werknemers is gedefinieerd als het percentage werknemers dat lid is van een vakbond. Het gaat hierbij alleen om werknemers jonger dan 65 jaar die betaald werk voor tenminste twaalf uur per week hebben. In 2004 was minder dan een kwart van de werknemers lid van een vakbond. In de loop der jaren is de organisatiegraad fors teruggelopen. In de periode 1950–1980 lag hij boven de 35 procent. Daarna zette een daling in. Begin jaren negentig deed zich een weer lichte stijging voor, maar na 1995 neemt de organisatiegraad verder af van 28 naar 24 procent in 2004.

6. Organizatiegraad van werknemers

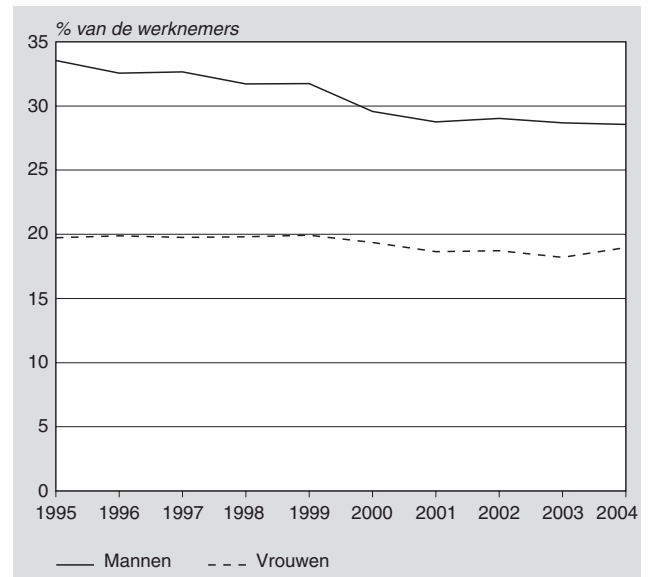
De organisatiegraad van 2004 is vrijwel gelijk aan die van 2003. Het aantal vakbondsleden is van 2003 op 2004 gedaald met 11 duizend en het aantal werknemers dat tot de werkzame beroepsbevolking behoort met 97 duizend. Omdat het aantal werknemers verhoudingsgewijs veel sterker is gedaald dan het aantal vakbondsleden, is de organisatiegraad in 2004 met 0,2 procentpunt gestegen.

4.1 Stijging organisatiegraad vrouwen

Het aantal vrouwelijke vakbondsleden is van 2003 op 2004 gestegen met 19 duizend. Het aantal mannelijke vakbondsleden is met 30 duizend gedaald. De organisatiegraad voor de vrouwen is gestegen van 18 procent naar 19 procent, terwijl de organisatiegraad voor de mannen gelijk is gebleven: 29 procent. Er zijn naar verhouding meer mannen dan vrouwen lid van een vakbond.

In de periode 1995–2004 is de organisatiegraad van de vrouwen gedaald met 1 procentpunt, terwijl die van mannen met 5 procentpunt terugliep.

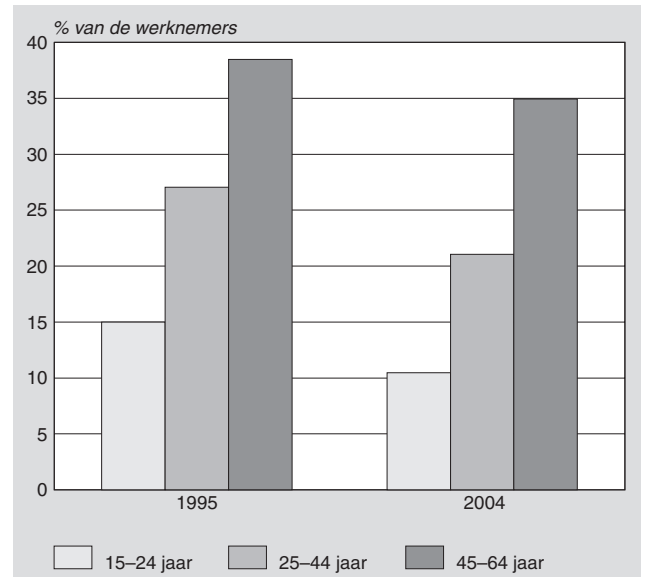
7. Organizatiegraad naar geslacht

4.2 Organizatiegraad jongeren is laag

Er zijn relatief weinig jongeren lid van een vakbond. In 2004 is de organisatiegraad van 15–24-jarigen 10 procent. De organisatiegraad van 45-plussers is drieëneenhalf maal zo groot. Ouderen zijn dus oververtegenwoordigd. Van de werknemers in de leeftijdsgroep 25–44 jaar is 21 procent lid van een vakbond.

8. Organizatiegraad naar leeftijd

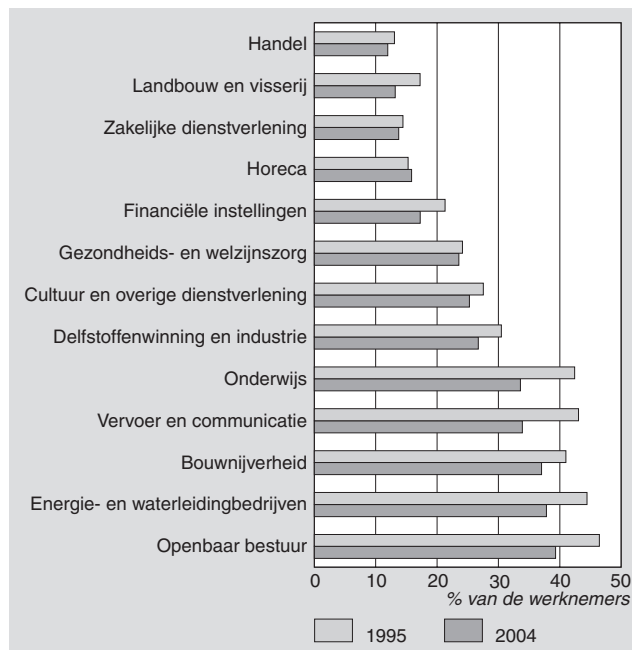
Zoals al eerder aangegeven kan het zijn dat er minder jongeren lid zijn van een vakbond doordat zij later toetreden tot de arbeidsmarkt. Ook kan de eerste baan gezien worden als een startbaan, een tijdelijke baan, die weinig affiniteit schept met de bedrijfstak of het beroep, zodat lidmaatschap van een vakbond nog niet als nodig wordt ervaren.

4.3 Organisatiegraad bij overheid hoog

Tussen de bedrijfstakken bestaan grote verschillen in organisatiegraad. Zo is bijvoorbeeld bij energie- en waterleidingbedrijven en bij de overheid de organisatiegraad hoog. Bij het openbaar bestuur was hij 39 procent en bij het onderwijs 34 procent. Ook in de bouwnijverheid zijn veel werknemers lid van een vakbond (37 procent). In de handel en zakelijke dienstverlening daarentegen ligt de organisatiegraad beneden de 15 procent. De horeca en de financiële instellingen zijn andere bedrijfstakken waar de organisatiegraad beneden het gemiddelde ligt.

9. Organisatiegraad naar bedrijfstak

Ten opzichte van 1995 is in de bedrijfstak vervoer en communicatie de organisatiegraad gedaald met meer dan 9 procentpunt. Ook de daling in de bedrijfstak onderwijs en in het openbaar bestuur is fors; respectievelijk 9 procentpunt en ruim 7 procentpunt. In andere bedrijfstakken was de afname minder groot, zoals in de gezondheids- en welzijnzorg. De enige uitzondering op de trend van afnemende organisatiegraad vormde de horeca, waar hij in de periode 1995–2004 licht steeg tot 16 procent.

4.4 Noorden meer georganiseerd

Ook regionaal zijn de verschillen in organisatiegraad aanzienlijk. In Friesland was 37 procent van de werknemers lid van een vakbond en ook in Groningen en Drenthe lag de organisatiegraad boven de 30 procent. Daarmee zijn werknemers die in het noorden van het land wonen meer georganiseerd dan hun collega's elders. Ruim 14 procent van alle werkende vakbondsleden woonde in 2004 in de drie noordelijke provincies, terwijl dit van alle werknemers minder dan 10 procent is. In 2004 was de organisatiegraad in de noordelijke provincies 35 procent en lag deze ruim anderhalf maal zo hoog als bij de provincies Noord-Brabant en Limburg (21 procent).

4.5 Organisatiegraad hoger bij onregelmatige werktijden

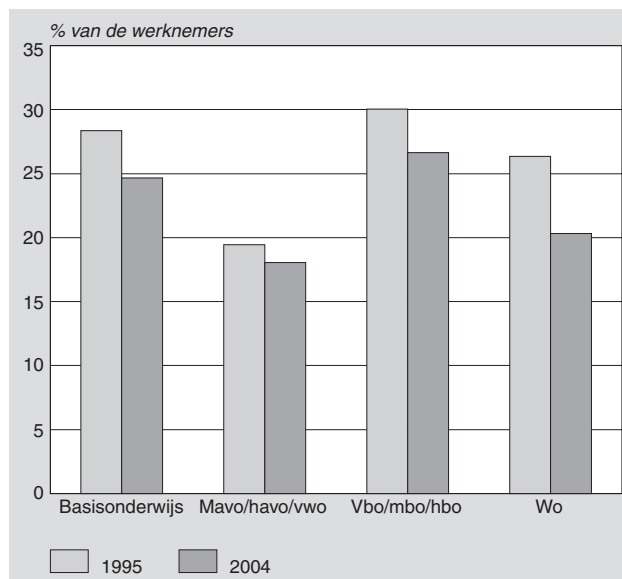
In 2004 is 26 procent van alle werknemers met onregelmatige werktijden lid van een vakbond. Binnen de groep werknemers met onregelmatige werktijden is de organisatiegraad van degenen die 's nachts en 's avond werken het hoogst: 35 procent. De organisatiegraad van werknemers met regelmatige werktijden is 23 procent. Opvallend is het verschil in organisatiegraad tussen werknemers met een vaste of een flexibele arbeidsrelatie. Werknemers met een vaste arbeidsrelatie zijn bijna tweeëneenhalf maal zo vaak vakbonds lid als werknemers met een flexibele arbeidsrelatie. Verder zijn voltijdwerknemers, doorgaans werknemers met een arbeidsduur van 35 uur of meer per week, vaker lid van een vakbond dan deeltijdwerkers.

Zo lijkt het dat baankenmerken misschien een belangrijke rol spelen om wel of geen lid te worden van een vakbond dan persoonlijke kenmerken. Bij een baan met regelmatige werktijden worden minder problemen verwacht met arbeidsomstandigheden en -voorwaarden. Bij een flexibele arbeidsrelatie is de baan te beschouwen als een opstap, een tijdelijke baan waarvoor het niet nodig is om lid te worden. En bij een (kleinere) deeltijdbaan kan het zijn dat er minder affiniteit is met de baan en organisatie.

4.6 Lagere organisatiegraad hoger opgeleiden

Onder werknemers met een wetenschappelijke opleiding lag de organisatiegraad enkele procenten beneden het gemiddelde. Werknemers met een beroepsopleiding zijn vaker lid van een vakbond dan werknemers met een algemene opleiding. De hoge organisatiegraad van werknemers met alleen basisonderwijs als hoogst behaalde opleiding kan samenhangen met de leeftijd en vergrijzing van de vakbonden.

10. Organisatiegraad naar onderwijsniveau

5. Slotopmerkingen

Uit het voorgaande blijkt dat er nog veel onderzoek naar de organisatiegraad nodig is om de verschillen in achtergrondkenmerken te kunnen verklaren. Ook de invloed van verandering in de structuur van de beroepsbevolking is daarbij van belang. De vraag is ook wat de invloed van de vakbeweging zelf is op de ontwikkeling van het ledenbestand; wat zijn de gevolgen van de ontwikkeling van de vakbonden tot een beleidsorgaan in sociaaleconomisch overleg, waarbij zij zich meer richten op het algemeen belang? En in welke mate behartigen de vakbonden werkelijk de belangen van hun achterban?

In 2004 heeft de vakbeweging nog slechts de steun van 24 op de 100 werknemers. In hoeverre is er dan nog sprake van representativiteit van de vakbeweging? Cao's die de vakbonden met de werkgevers afsluiten gelden voor alle werknemers bij de betrokken werkgevers. Cao-bepalingen werken ook door in de individuele arbeidsovereenkomsten, want zij gaan vóór op de bepalingen zoals afgesproken in de individuele arbeidsovereenkomsten. Op het moment dat cao-bepalingen door de minister van SZW algemeen verbindend zijn verklaard, gelden ze voor alle werkgevers en werknemers binnen de werkingssfeer van de cao. Zo komt het voor dat een vakbond met naar verhouding weinig leden een cao afsluit waar grotere vakbonden niet achter staan. Door het algemeen verbindend verklaren zijn deze grotere bonden echter wettelijk gedwongen de cao-bepalingen na te komen.

Door vakorganisaties wordt wel eens gesteld, dat de ongeorganiseerden (correcter is het om te spreken van niet- of anders georganiseerden) profiteren van het werk van de vakbeweging. Aan de andere kant is het de laatste jaren wel voorgekomen dat georganiseerden bevoordeeld worden. Hierbij kan men denken aan bepalingen waarbij een extra uitkering aan de leden van de vakbonden wordt gegeven. Dit is echter niet op grote schaal gebeurd.

Zoals aangegeven is het de minister van SZW die een cao algemeen verbindend kan verklaren en kan de overheid, de sociale partner naast de werkgeversorganisaties en werknemersorganisaties, door een beleidsmatige inzet van de algemeen verbindend verklaring invloed uitoefenen op de cao-bepalingen. Zo is in 2004 door de minister gesteld dat cao's die 'positieve mutaties van contractlooncomponenten inhouden' niet in aanmerking komen voor algemeen verbindend verklaring.

Technische toelichting

Het CBS publiceert zijn cijfers over vakbeweging en organisatiegraad in de statistische databank StatLine. Deze bevat momenteel vier tabellen met gegevens op dit terrein:

- Historie leden vakverenigingen
- Leden van vakverenigingen; structuur
- Ledentallen vakcentrales.

Gegevens over de organisatiegraad zijn in een aparte file op de CBS website beschikbaar op

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/cijfers/incidenteel/maatwerk/2006-organisatiegraad-mw.htm>

Bronnen

Het aantal vakbondsleden is afkomstig uit de Structuurenquête van de Statistiek van de Vakbeweging. Deze is tot en met verslagjaar 2003 tweejaarlijks gehouden bij alle vakverenigingen en heeft als peildatum 31 maart. Aan alle vakverenigingen wordt gevraagd naar het aantal leden, uitgesplitst naar een aantal kenmerken. De gegevens over de leden van vakverenigingen worden verbijzonderd naar aansluiting bij de vakcentrales FNV, CNV, MHP en 'Overige vakverenigingen'. FNV staat voor Federatie Nederlandse Vakbeweging, CNV voor Christelijk Nationaal Vakverbond en MHP voor Vakcentrale voor middengroepen en hoger personeel. Vakbondsleden van een vakbond die niet bij een van deze vakcentrales is aangesloten, worden opgenomen in de categorie 'Overige vakverenigingen'. Lid van een vakvereniging kunnen mensen in loondienst zijn, evenals niet meer of nog niet werkzame personen. Ook vakbondsleden die niet in Nederland wonen (zoals ambassadepersoneel en militairen) zijn meegeteld. Niet opgenomen is de Vrouwenbond FNV, omdat de leden van deze bond niet noodzakelijk in loondienst zijn of zijn geweest. De leden van organisaties voor ZZP'ers (zelfstandigen zonder personeel) zijn zelfstandigen en geen werknemers. Daarom worden ze niet meegeteld bij de Structuurtelling en de uitkomsten van de Enquête Beroepsbevolking. Ze voldoen niet aan de CBS-definitie.

Voor de even jaren in de periode 1966–2002 zijn de ledentallen van de vakcentrales afkomstig van de Kwartaalenquête van de Statistiek van de Vakbeweging. De primaire bron voor het totaal aantal vakbondsleden is de Structuurenquête, omdat in de cijfers van de Kwartaalenquête vakbondsleden van de bonden ontbreken, die niet bij de vakcentrales zijn aangesloten. De Kwartaalenquête geeft een actueel beeld over de ontwikkeling van het aantal vakbondsleden dat lid is van een vakorganisatie die aangesloten is bij een van de vakcentrales. Het peilmoment is de eerste dag van het kwartaal. Het ledental van de niet bij een vakcentrale aangesloten vakbonden is verkregen door interpolatie. De statistieken op het terrein van de vakbeweging (Kwartaalenquête en Structuurenquête) zijn met ingang van verslagjaar 2004 stopgezet. In 2005 is door het CBS en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid overleg gevoerd over een mogelijke voortzetting van de statistieken van de vakbeweging. Dit heeft geresulteerd in een voortzetting, op contractbasis, van de Structuurenquête. De Structuurenquête Vakbeweging wordt vanaf verslagjaar 2005 jaarlijks gehouden en is de voortzetting van de, tot en met verslagjaar 2003, tweejaarlijks uitgevoerde Structuurenquête.

De organisatiegraad is gebaseerd op de vakbondsmodule in de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Voor verslagjaar 2005 is de vakbondsmodule niet opgenomen in de EBB. De EBB is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen, met uitzondering van personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen (institutionele bevolking). Voor de EBB wordt jaarlijks ongeveer één op de honderdveertig mensen van Nederland geïnterviewd. Aan alle personen van 15 jaar en ouder worden vragen gesteld over hun positie op de arbeidsmarkt. Met uitzondering van degenen die opgeven een eigen bedrijf of praktijk te hebben,

wordt ook gevraagd naar het lidmaatschap van een vakbond. Aan de personen die lid zijn van een vakbond wordt vervolgens gevraagd van welke vakcentrale men lid is. Op basis van de EBB wordt informatie samengesteld over achtergrondkenmerken van mensen die lid zijn van een vakbond, zoals: geslacht, herkomstgroepering, leeftijd, opleidingsniveau, beroepsniveau, positie op de arbeidsmarkt, arbeidsduur, arbeidsrelatie, werktijden, bedrijfstak, bedrijfstakgrootte en woonprovincie.

De uitkomsten uit de EBB verschillen van de uitkomsten uit de Structuurenquête en de Kwartaalenquête. Hiervoor zijn verschillende oorzaken. In de cijfers van de Structuurenquête zijn ook de vakbondsleden opgenomen die in het buitenland wonen. Deze personen worden niet waargenomen in de Enquête Beroepsbevolking (EBB), omdat voor de EBB alleen woonadressen in Nederland worden aangeschreven. De gegevens van de Structuurenquête hebben betrekking op een peildatum. De uitkomsten van de EBB betreffen jaargemiddelden. De Structuurenquête en Kwartaalenquête zijn gebaseerd op administraties van de vakbonden en de EBB-informatie op een steekproef, waarbij rekening moet worden gehouden met steekproeffouten. Doordat de EBB een steekproefonderzoek is, hebben de uitkomsten een onnauwkeurigheidsmarge. Echter, voor de informatie van de organisatiegraad naar de verschillende kenmerken is het verschil in aantal vakbondsleden tussen EBB en de Structuurenquête niet verstorend.

Vanaf oktober 1999 is de methodiek van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) herzien: van een dwarsdoorsnedeonderzoek in een roterend panelonderzoek. In 2000 is het weegmodel van de EBB gewijzigd. De verandering betreft de opname in het weegmodel van variabele herkomstgroepering in plaats van variabele etniciteit. De informatie voor verslagjaar 2000 wordt op basis van het oude weegmodel (2000-a) en het nieuwe (2000-b) gepresenteerd. Op basis van het oude weegmodel bedroeg de organisatiegraad 26 procent. Bij vergelijking van de organisatiegraad op één decimaal is deze waarde 25,6 en op grond van het nieuwe weegmodel 25,4. Naast het geringe effect op het totaal niveau heeft de verandering in weegmodel voor veel categorieën geen effect op de organisatiegraad.

Begrippen

Arbeidsrelatie

Werknemers met een vaste arbeidsrelatie hebben een arbeidscontract dat niet van beperkte duur is én zijn in dienst voor een vast overeengekomen aantal uren. Werknemers met een flexibele arbeidsrelatie hebben een arbeidscontract van beperkte duur of zijn niet voor een vast overeengekomen aantal uren in dienst. Een arbeidscontract van beperkte duur is een contract van korter dan een jaar zonder toezegging van aanstelling in vaste dienst. Voorbeelden van werknemers met een flexibele arbeidsrelatie zijn: uitzendkrachten, oproepkrachten en invalkrachten.

Bedrijfstak en bedrijfssector

Voor de indeling van bedrijven naar bedrijfstak of bedrijfssector wordt de Standaard bedrijfsindeling 1993 (SBI 1993) gebruikt. In deze indeling wordt de economische ac-

tiviteit van een bedrijf bepaald door het voortgebrachte product, de in het productieproces gebruikte grondstoffen en hulpdiensten plus de aard van het productieproces.

Georganiseerde

Een georganiseerde is lid van een vakvereniging. Lid van een vakvereniging kunnen zijn personen in loondienst, evenals niet meer of nog niet werkzame personen, zoals geregistreerde werklozen, overige niet werkzame personen behorend tot de beroepsbevolking, gepensioneerden, personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering en dergelijke. Ook vakbondsleden die niet in Nederland wonen (zoals ambassadepersoneel en militairen) zijn meegeteld.

Opleidingsniveau

Het behaalde opleidingsniveau is het niveau van de hoogste met succes gevolgde opleiding. De opleidingen zijn ingedeeld naar opleidingsniveau volgens de Standaard onderwijsindeling 1978 (SOI 1978). Het niveau wordt veelal aangeduid met de meest typerende schoolsoort: basisonderwijs, mavo, vbo, havo/vwo, mbo, hbo en wo.

Organisatiegraad

Onder de organisatiegraad van werknemers wordt verstaan het aantal georganiseerde werknemers jonger dan 65 jaar met betaald werk voor tenminste twaalf uur per week in procenten van het totaal aantal werknemers met betaald werk voor tenminste twaalf uur per week.

Vakvereniging

Een vereniging van werknemers die zich ten doel stelt de collectieve en/of individuele belangen van de leden te behartigen bij hun werkgevers of bij instanties die invloed op de arbeidsvoorwaarden uitoefenen. De meeste vakverenigingen zijn aangesloten bij een centrale of overkoepelende organisatie, zoals FNV, CNV, MHP en de beroepsfederaties. Onder de vakbeweging wordt verstaan alle vakverenigingen samen.

Werktijden

Bij werktijden is een onderscheid gemaakt in regelmatige en onregelmatige werktijden. Onder regelmatige werktijden wordt verstaan: overdag op werkdagen. Bij onregelmatige werktijden is een onderverdeling gemaakt in: werken in de nacht en avond, werken in de avond en werken in het weekend overdag. Alle personen zijn slechts in één van de hierboven genoemde categorieën ingedeeld. Hierbij is de genoemde volgorde aangehouden.

Literatuur

Akkermans, Tinie (1999). Redelijk bewogen: De koers van de FNV 1976–1999; Van maatschappijkritiek naar zaakwaarneming. Stichting FNV Pers, Utrecht.

CBS (2003). Tabel 2.9 Leden van de vakcentrales. In: Sociaal-economische maandstatistiek 2003/12, pagina 51. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Cleef, B.P.M. van en R.A.C. Kuijpers (1989). Leden van de Vakbeweging 1989. In: Supplement bij de Sociaal-economische maandstatistiek, jaargang 1989 no. 4, pagina

11–24 en 35–38 (Bijlagen). Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Cruchten, Jo van en Rob Kuijpers (2003a). Organisatiegraad van werknemers, 2001. In: Sociaal-economische maandstatistiek 2003/03, pagina 17–23. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Cruchten, Jo van en Rob Kuijpers (2003b). Meer vrouwen en minder jongeren lid van vakbond. Webmagazine 25 augustus 2003, SAV 1254. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, Ger en Bob Reinalda (1986). Voor de bevrijding van de arbeid; Beknopte geschiedenis van de nederlandse vakbeweging (herdruk, 1^e druk 1975). Socialistiese Uitgeverij Nijmegen (SUN), Nijmegen.

Kuijpers, Rob (2001). Daling ledental vakbeweging. In: Sociaal-economische maandstatistiek 2001/12, pagina 46–50. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Noten in de tekst

- ¹⁾ De vakbonden aangesloten bij de FNV zijn exclusief de FNV Vrouwenbond en de twee vakverenigingen die zelfstandigen zonder personeel (ZZP'ers) organiseren.
- ²⁾ Bij vergelijking van het ledental van vakcentrales over verschillende jaren kan niet zonder meer gesproken worden van een autonome ontwikkeling van het aantal leden. Winst en verlies worden voor een belangrijk deel veroorzaakt door veranderingen in aansluiting van vakbonden bij deze vakcentrales.
- ³⁾ Zo onderhandelen in de SER de vakcentrales met werkgeversorganisaties (VNO-NCW, MKB Nederland, LTO Nederland) en de overheid over de arbeidsvoorwaarden, zoals loonontwikkeling, die vervolgens worden vastgelegd in cao-afspraken. Daarmee hebben de vakcentrales, door het vaak algemeen verbindend verklaren van cao's, een grote invloed. In de Stichting van de Arbeid zijn enkele belangrijke sociale akkoorden gesloten, zoals in 1982 het Akkoord van Wassenaar. Onder druk van de steeds verder oplopende werkloosheid verklaarden de vakbonden zich toen bereid tot loonmatiging, in ruil voor arbeidstijdverkorting en herverdeling van werk.

Tabel 1
Leden van vakverenigingen en organisatiegraad van werknemers

	Vakbondsleden ¹⁾ aangesloten bij				Totaal aantal vakbondsleden	Organisatiegraad ³⁾		Organisatiegraad
	FNV	CNV	MHP	Overige vakverenigingen ²⁾		Teller	Noemer	
	x 1 000							%
1955	824	200		198	1 221	1 160	3 136	37
1956	850	206		202	1 258	1 195	3 230	37
1957	912	216		206	1 335	1 268	3 337	38
1958	881	219		232	1 332	1 266	3 245	39
1959	873	218		242	1 333	1 266	3 247	39
1960	887	219		248	1 354	1 287	3 299	39
1961	919	224		256	1 399	1 329	3 497	38
1962	925	225		269	1 420	1 349	3 458	39
1963	931	227		277	1 435	1 363	3 494	39
1964	950	229		292	1 471	1 398	3 678	38
1965	933	229		300	1 462	1 389	3 655	38
1966	947	234		306	1 487	1 413	3 818	37
1967	982	239		314	1 534	1 460	3 842	38
1968	988	241		317	1 545	1 469	3 867	38
1969	966	241		324	1 531	1 456	3 934	37
1970	963	239		323	1 524	1 448	4 023	36
1971	1 017	238		323	1 578	1 498	4 112	36 ⁴⁾
1972	1 024	239		354	1 617	1 521	4 179	36
1973	1 053	235		366	1 654	1 540	4 220	36
1974	1 069	231		384	1 684	1 563	4 277	37
1975	1 044	228	123	314	1 710	1 579	4 347	36
1976	1 055	230	112	328	1 725	1 593	4 414	36
1977	1 068	259	114	329	1 769	1 631	4 492	36
1978	1 070	294	114	307	1 786	1 651	4 545	36
1979	1 078	301	117	296	1 792	1 658	4 617	36
1980	1 078	304	119	289	1 790	1 631	4 761	34
1981	1 042	297	115	282	1 737	1 605	4 925	33 ⁴⁾
1982	1 016	342	113	253	1 725	1 592	5 061	31
1983	979	332	112	224	1 646	1 514	5 196	29
1984	933	311	110	229	1 583	1 451	5 252	28
1985	899	300	108	234	1 541	1 409	5 316	27
1986	893	298	108	244	1 542	1 406	5 394	26
1987	896	294	111	253	1 554	1 413	5 894	24 ⁴⁾
1988	906	292	117	257	1 571	1 425	6 057	24
1989	937	295	122	260	1 615	1 463	6 132	24
1990	975	302	125	251	1 653	1 498	6 262	24
1991	1 025	309	133	241	1 707	1 548	6 411	24
1992	1 069	320	142	242	1 773	1 440	5 258	27 ⁴⁾
1993	1 092	327	146	245	1 810	1 484	5 261	28
1994	1 111	338	156	235	1 840	1 471	5 222	28
1995	1 148	344	159	223	1 873	1 516	5 357	28
1996	1 162	350	162	214	1 889	1 512	5 459	28
1997	1 194	354	161	193	1 902	1 557	5 644	28
1998	1 224	357	186	148	1 914	1 586	5 874	27
1999	1 233	361	219	123	1 935	1 639	6 072	27
2000	1 225	357	207	124	1 912	1 553	6 116	25 ⁴⁾
2001	1 223	356	215	125	1 919	1 538	6 256	25
2002	1 225	354	200	144	1 923	1 544	6 256	25
2003	1 205	356	169	191	1 921	1 503	6 213	24
2004	.	.	.	.	.	1 492	6 116	24
2005	1 194	347	159	199	1 899	.	.	5)
2006	1 171	342	161	192	1 866	.	.	5)

¹⁾ Voor de even jaren in de periode 1966–2002 zijn de ledentallen van de vakcentrales afkomstig van de Kwartaalenquête en is het ledental van de categorie 'Overige vakverenigingen' verkregen door interpolatie. Tot en met 1972 zijn de gegevens per 1 januari en daarna per 31 maart. Voor verslagjaar 2004 zijn de vakbonden niet geënquêteerd.

²⁾ Om praktische redenen zijn in deze kolom het aantal leden opgenomen van de Eenheids Vak Centrale (EVC, opgericht in 1945 en opgeheven in 1964; gegevens over het aantal leden ontbreken vanaf 1953) en de Algemene Vakcentrale (AVC, opgericht in 1993 en opgeheven in 1997).

³⁾ Voor de organisatiegraad wordt de kolom 'teller' (aantal vakbondsleden jonger dan 65 jaar) gedeeld door de kolom 'noemer' (onafhankelijke beroepsbevolking). Voor de jaren 1947–1991 is het aantal vakbondsleden, jonger dan 65 jaar, afkomstig van de Statistiek van de Vakbeweging. Voor deze periode is de noemer, de onafhankelijke beroepsbevolking, voor de jaren 1947–1971 het arbeidsvolume werknemers, voor de jaren 1971–1992 de beroepsbevolking exclusief zelfstandigen en meewerkende gezinsleden: voor de jaren 1971–1981 volgens Definitie VT-1971 en voor de jaren 1981–1992 volgens Definitie CCS-1981. Voor de jaren 1971–1987 zijn de gegevens ontleend aan de Jaarstatistiek Beroepsbevolking; voor de jaren 1987–1992 aan de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Voor de jaren vanaf 1992 is de organisatiegraad berekend op basis van EBB-gegevens: werknemers, van 15–64 jaar en werkzaam voor meer dan 12 uur per week (werkzame beroepsbevolking), die lid zijn van een vakvereniging gedeeld door het totaal aantal werknemers behorende tot de werkzame beroepsbevolking.

⁴⁾ Om de invloed van de wijzigingen in bronnen duidelijk te maken is voor de jaren 1971, 1981, 1987, 1992 en 2000 de organisatiegraad op 'oude' en 'nieuwe' wijze berekend. De wijziging in 2000 betreft het weegmodel van de EBB (zie Van Cruchten en Kuijpers, 2003b). De 'nieuwe' aantallen zijn in de tabel opgenomen. De 'oude' aantallen zijn:

	Teller	Noemer	Organisatiegraad
1971		4 049	37
1981		4 909	33
1987		5 488	26
1992	1 614	6 482	25
2000	1 574	6 152	26

⁵⁾ In 2005 is de vakbondsmodule niet in de EBB opgenomen. Voor 2006 zijn nog geen (jaar)cijfers bekend.

Bron: CBS, Statistiek van de Vakbeweging (Structuurenquête en Kwartaalenquête) en Enquête Beroepsbevolking.

Tabel 2
Organisatiegraad van werknemers van 15–64 jaar, werkzaam voor meer dan 12 uur per week naar persoonskenmerken en kenmerken van de baan en regio

	Sbi-code	Organisatiegraad						
		1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004
		%						
Totaal		28	28	27	25	25	24	24
Geslacht								
Mannen		34	33	32	29	29	29	29
Vrouwen		20	20	20	19	19	18	19
Leeftijd								
15–24 jaar		15	12	12	11	10	11	10
25–44 jaar		27	26	24	22	21	21	21
45–64 jaar		38	39	39	36	37	35	35
Opleidingsniveau								
Basisonderwijs		28	29	26	24	26	24	25
Mavo		21	20	20	19	19	18	18
Vbo		30	31	30	29	26	27	27
Havo/vwo		17	16	16	18	17	17	18
Mbo		29	29	29	26	27	27	26
Hbo		32	30	29	26	27	27	27
Wo		26	25	24	20	22	19	20
Arbeidsrelatie								
Vast		30	30	29	26	26	25	26
Flexibel		10	10	10	10	9	10	11
Arbeidsduur								
12–<20 uur		13	13	12	11	11	11	12
20–<35 uur		23	23	25	23	23	22	23
35 uur of meer		31	30	30	27	27	27	27
Werktijden								
Regelmatig					23	23	22	23
Onregelmatig					26	26	26	26
w.v.								
nacht en avond					34	34	35	35
avond					22	23	22	22
weekend					22	24	22	21
Bedrijfstak								
Landbouw en visserij	01–05	17	22	19	16	19	13	13
Delfstoffenwinning en industrie	10–37	30	31	30	27	28	29	27
Energie- en waterleidingbedrijven	40–41	44	49	47	48	38	44	38
Bouwnijverheid	45	41	41	41	39	40	39	37
Handel	50–52	13	14	13	12	12	12	12
Horeca	55	15	17	16	15	14	17	16
Vervoer en communicatie	60–64	43	39	38	33	32	34	34
Financiële instellingen	65–67	21	19	17	17	14	14	17
Zakelijke dienstverlening	70–74	14	14	14	12	13	13	14
Openbaar bestuur	75	46	45	45	41	40	39	39
Onderwijs	80	42	43	43	36	36	35	34
Gezondheids- en welzijnszorg	85	24	24	24	23	23	22	24
Cultuur en overige dienstverlening	90–93	28	26	29	28	27	24	25
Bedrijfsgrootte								
Minder dan 10 werknemers		17	15	16	14	16	15	15
10–99 werknemers		25	24	24	23	24	23	23
100 of meer werknemers		32	32	31	28	28	28	28
Onbekend		20	15	19	17	19	21	21
Regio								
Groningen		40	38	36	35	34	34	35
Friesland		41	38	36	37	35	35	37
Drenthe		38	38	37	36	35	33	34
Overijssel		31	28	30	25	27	27	25
Flevoland		29	30	25	26	24	25	22
Gelderland		28	28	27	25	25	26	25
Utrecht		26	24	23	23	23	21	21
Noord-Holland		28	28	27	25	25	23	25
Zuid-Holland		26	25	26	22	22	22	23
Zeeland		39	38	36	27	30	30	30
Noord-Brabant		24	23	23	21	20	20	20
Limburg		28	28	28	22	24	23	24

Bron: CBS, Enquête Beroepsbevolking.